

= *Miljenko Brekalo* ♦ *Anamarija Lukić* ♦ *Ivan Stipić* =

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar: Područni centar Osijek – Osnovna škola „Bogoslav Šulek“ Slavonski Brod

miljenko.brekalo@pilar.hr – anamarija.lukic@pilar.hr – ivan.stipic4@skole.hr

UDK: 321.64-058.6

341.485

929 Gunčević J.

Pregledni članak

ZATIRANJE LJUDSKOGA DOSTOJANSTVA TIJEKOM KOMUNISTIČKE VLADAVINE NA PRIMJERU DR. JOSIPA GUNČEVIĆA

Sažetak

Dr. Josipa Gunčevića, jednog od važnijih brodskih uglednika, svećenika i pedagoga, naprasno su, bez suda, ubili partizani u Maceljskoj šumi 1945. godine. Kroz cijelo razdoblje komunističke Jugoslavije o njegovu radu i društvenome angažmanu gotovo da nema traga. Sporadičan spomen dr. Gunčevića automatizmom se ideološki negativno kontekstualizira bez znanstvenoga istraživanja i valorizacije. U radu se nastoji prikazati ukupan do sada poznat rad dr. Gunčevića na očovječenju društva u skladu s kršćanskim sustavom vrijednosti u koji je on beskompromisno vjerovao i zbog kojih je na kraju i ubijen. Autori pokazuju kako su ideje Josipa Gunčevića, nakon uspostave suvremene Republike Hrvatske, ponovno u jednom dijelu zauzele prostor zanimanja ponajprije katoličke, a onda i šire javnosti. U posljednje vrijeme podvrgnut ozbiljnoj znanstvenoj kritici Gunčevićev rad pokazuje niz vrijednosti za pedagošku znanost, povijest kulture i povijest ideja uopće. Autori, na temelju prezentiranog istraživanja, pokazuju potrebu nastavka rada na valorizaciji ostavštine Josipa Gunčevića te određivanju njegova stvarnoga doprinosa hrvatskoj znanosti i kulturi.

Ključne riječi: Josip Gunčević; komunistički totalitarizam; kršćanske vrijednosti; dehumanizacija pojedinca

SUPPRESSION OF HUMAN DIGNITY DURING THE COMMUNIST RULE ON THE EXAMPLE OF JOSIP GUNČEVIĆ

Abstract

Josip Gunčević, PhD, one of the most distinguished citizens of Brod na Savi, a cleric and a pedagogue, was brutally murdered by partisans in Macelj forest in 1945 without being trialled. Throughout the whole period of Communist Yugoslavia there is almost no trace of his work and social engagement. The sporadic mention of Gunčević is ideologically contextualized in a negative way, without any scientific research or valorisation. The paper seeks to show the overall work of Gunčević that is known so far, on the humanisation of society according to the Christian system of values in which he believed uncompromisingly and for which he was ultimately killed. The authors show that after the establishment of the contemporary Republic of Croatia, the ideas of Josip Gunčević occupied partly once again the interest of primarily the Catholic, and then of the general public. Recently, after being subjected to serious scientific criticism, Gunčević's work presents a range of values for pedagogy, history of culture and the history of ideas in general. The authors, based on the presented research, show that it is necessary to continue working on the valorisation of Josip Gunčević's legacy and to determine his real contribution to Croatian science and culture.

Keywords: Josip Gunčević; communist totalitarianism; Christian values; dehumanization of an individual

Uvodno razmatranje

Različiti politički pokreti u Europi početkom 20. stoljeća, među ostalim, rezultirali su burnim i krvavim revolucionarnim događanjima, napose u Rusiji i Mađarskoj.¹ Provođenje revolucionarnih praksi kod uspostave FNRJ² rezultiralo je sličnim ili gotovo jednako okrutnim ponašanjem jugoslaven-skoga partizanskoga pokreta (progoni, nacionalizacija, masovne likvidacije stanovništva i dr.). Povijesno iskustvo koje su donijeli ti pokreti i uspostava

¹ Ta revolucionarna događanja, posebno ona u susjednoj Mađarskoj i vijesti o njima, svojom su okrutnošću i proklamiranim ciljevima „okidač“ za promišljanje i izgradnju stavova o komunizmu kod tada još mladog Gunčevića.

² Novim Ustavom 1963. godine FNRJ mijenja ime u Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ).

komunističkoga totalitarnoga sustava u Jugoslaviji³ današnjoj historiografskoj znanosti nužno nameću pitanje određenja njezina komunističko-represivnoga sustava prema pojedincu u takvoj novonastaloj južnoslavenskoj državnoj zajednici, njegovih individualnih prava, slobode i njegova dostojanstva.

Dostojanstvo osobe je unutarnji, ali istodobno i društveni zahtjev za vrjednovanjem i poštovanjem koji pripada svakomu čovjeku. Immanuel Kant kao bitnu odrednicu čovjeka, tj. „najsavršenijeg bića“, postavlja ljudsko dostojanstvo: „Što je naprotiv uzvišeno iznad svake cijene, dakle što ne dopušta ekvivalenta, to ima dostojanstvo.“⁴ Kant negira jednostavno metafizičko značenje ljudskoga dostojanstva te inzistira na njegovu bitno etičkome značenju. Ljudska moralnost je pravo mjesto isticanja čovjekova dostojanstva: „Moralnost je dakle uvjet pod kojim umno biće jedino može biti svrha sama po sebi, jer je samo s pomoću moralnosti moguće da netko bude zakonodavan član u carstvu svrha. Tako je čudorednost i čovječnost, ukoliko je ovo potonje sposobno za prvu, ono što jedino ima dostojanstva.“⁵

Dostojanstvo osobe i ljudska prava neraskidivo su povezani. Svaki član društva, tj. svaki čovjek ponaosob, bez obzira na svoju moralnost ili neku drugu kvalitetu, ima ljudsko dostojanstvo koje mu se ne može ni u kojem slučaju zaniijekati ni uskratiti. Ljudsko dostojanstvo uključuje poštovanje i kompromis među različitim ljudima svake zajednice. Pravo slobodnoga izražavanja svojega moralnoga uvjerenja i pravo na slobodu od straha pripada svakoj osobi (čovjeku): „Svakome pripadaju sva prava i slobode ... bez razlike bilo koje vrste, kao što je rasa, boja kože, spol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, imovina, rođenje ili drugi status.“⁶

Pravo svake osobe završava tamo gdje dostojanstvo drugih počinje. Kako se totalitarni komunistički režim bivše Jugoslavije odnosio prema pravu na ljudsko dostojanstvo pokazuje njegovo desetljetno tjeranje cijeloga naroda u

³ Usp. Mato ARLOVIĆ, „Ustavni odgovor na nasljeđe totalitarizma u Republici Hrvatskoj“, *Identiteti – kulture – jezici*, Mostar, br. 4., 2018., str. 38.; „Deklaracija o osudi zločina počinjenih tijekom totalitarnog komunističkog poretka u Hrvatskoj 1945.-1990. godine“, *Narodne novine*, 2006., str. 76.

⁴ Immanuel KANT, *Utemeljenje metafizike čudoređa*, Zagreb, 2016., str. 171.

⁵ *Isto*, str. 171. – 172.

⁶ „Opća deklaracija o ljudskim pravima : Usvojena i proglašena od Opće skupštine Rezolucijom 217 A (III) 10. prosinca 1948.“, *Narodne novine*, 2009., str. 12., čl. 2.

ispovjedaonicu da se kaje za grijehе koje nije počinio, proglašavanje tog istog naroda genocidnim, ideologizacija njegovih ubojica i progonitelja i zatiranje intelektualnoga dijela populacije koja je rodoljubno radila na podizanju samosvijesti u društvu i na afirmaciji hrvatskoga naroda. Zatiranje do zaborava.⁷

U ovom radu, na primjeru odnosa novouspostavljenoga državnoga poretka prema Josipu Gunčeviću, jednoj od njegovih žrtava i jednom od važnijih hrvatskih katoličkih intelektualaca prve polovine 20. stoljeća, pokušat ćemo primjerom oslikati i prikazati način kako se komunistički totalitarizam u Jugoslaviji odnosio prema osobnom pravu na dostojanstvo. Analizom radova o životu i radu Josipa Gunčevića odgovorit ćemo na pitanja:

1. tko je bio Josip Gunčević i kakav je trag u hrvatskoj kulturi, sociologiji i pedagogiji ostavio
2. koje su naravi razlozi njegova mučnoga ubojstva
3. kakav je bio odnos jugoslavenske historiografije prema njegovu radu
4. gdje je Gunčevićovo mjesto unutar kulturne, crkvene i pedagoške znanosti danas.

Primjer Josipa Gunčevića odabran je radi njegove paradigmatске višedesetljetne borbe protiv komunizma kao negacije ljudskoga dostojanstva i njegova nagovještenja svega onoga što će on svojom uspostavom kroz sustav donijeti.

1. Josip Gunčević – biografske napomene

Josip Gunčević⁸ bio je svećenik, teološki pisac, publicist, pedagog i hrvatski rodoljub, jedan od važnijih brodskih uglednika prve polovine 20. stoljeća. Rođen je 15. ožujka 1895. u Grižićima (Odvorci)⁹ kod Sibirja. Nakon preseljenja

⁷ Usp. Mato ARTUKOVIĆ, „Analiza radova dr. Josipa Gunčevića o komunizmu“, *Vijesti – Muzej Brodskog Posavlja*, 2004., br. 9., str. 149.

⁸ Vidi Stjepan KRPA, *Zavičajnici: Portreti malo spominjanih, prešućivanih i zaboravljenih*, Slavonski Brod, 1994., str. 153. – 162.; Stjepan BABIĆ, „Moji brodski profesori“, *Godišnjak 2000.*, Slavonski Brod, god. I., 2001., br. 1., str. 119. – 121.; M. ARTUKOVIĆ, *n. dj.*, str. 149. – 155.; Stanislav ŠOTA, *Josip Gunčević: život i djelo*, Đakovo, 2007., str. 13. – 23.; Miroslav AKMADŽA – Sladana JOSIPOVIĆ BATOREK, *Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije: 1944.-1960.*, Slavonski Brod: Đakovo, 2012., str. 223. – 224.; Ivan STIPIČ – Mirna GRUBANOVIĆ – Darija MATAIĆ AGIČIĆ, *Leksikon brodskih pisaca*, Slavonski Brod, 2016., str. 111. – 112.; Vlatko RUKAVINA, *Zemun i Hrvati: prilog monografiji zemunske kulture*, Zemun: [„Hrid“ Subotica], 1998., str. 55. – 64.

⁹ Grižići su jedno od dvanaest sela naseljenih još u 14. stoljeću, a za vrijeme Osmanlija nazivanih zajedničkim imenom Odvoračka sela.

obitelji Gunčević u Brodu na Savi¹⁰ pohađao je osnovnu školu. Gimnaziju je pohađao u Požegi, Đakovu i Osijeku. Ispit zrelosti položio je 1914. Bogosloviju je studirao u Đakovu gdje je zaređen za svećenika 9. lipnja 1918. U Zagrebu je, nakon studijskoga usavršavanja, doktorirao 1928. godine. Svoj svećenički rad započeo je kao kapelan u Brodu (1918. – 1920.). Bio je kateheta u Zemunu (1925. – 1937.) i Slavonskom Brodu (1937. – 1939.) Godine 1939. izabran je za ravnatelja slavonskobrodske gimnazije i tu dužnost obnaša sve do svoje smrti 1945. Uz svećenički rad prepoznat je i njegov društveni aktivizam. Bio je član Hrvatskog kola, Hrvatskog radiše, Napretka, Seljačke sloge, višegodišnji predsjednik HPD-a „Tomislav” u Zemunu, HPD-a „Davor” u Slavonskom Brodu i osnivač i prvi predsjednik HKD-a Berislavić u Slavonskom Brodu. Politički je aktivist HSS-a.¹¹ Autor je 14 knjiga i brošura¹² s crkveno-teološkom, školsko-pedagoškom, povijesnom i sociološkom tematikom. S katoličkih polazišta pisao je o položaju nacija i nacionalnih kultura (napose hrvatske) u totalitarnim režimima, o pogubnosti lenjinističko-staljinističke ideologije, o orlovstvu, o reformnom pokretu pravoslavnoga klera, o katoličanstvu i prosvjeti, odnosu crkve prema socijalnim pitanjima i prema umjetnosti. Svojim se radovima javlja u periodici: u *Glasniku Biskupija bosanske i srijemske*, u *Katoličkom listu*, *Hrvatskoj prosvjeti*, *Katoličkom tjedniku*, u *Prilogima za upoznavanje Broda i okolice*, u *Posavskoj Hrvatskoj*, *Graničaru*, *Za vjeru i dom*, u *Vrhbosni*, *Franjevačkom vjesniku*, *Mislima*, *Bogoslovnoj smotri*, *Nedjelji*, *Katoliku*, *Kalendaru Hrvatski radiša*, u *Skladu*, *Kalendaru sv. Ante*, *Životu s crkvom*, *Kršćanskoj školi*, *Kalendaru Srca Isusova i Marijina*, u *Hrvatskom sjeveru* i *Katoličkoj crkvi*.¹³

2. Pio XI. i socijalni nauk Josipa Gunčevića

Životno određenje Josipa Gunčevića za aktivnu proklamaciju protiv komunizma kroz prizmu odnosa prema radništvu i radu, nacionalnosti i crkvenoj

¹⁰ Autori u tekstu vjerno prate izmjene u nazivu mjesta. Do 1934. godine ime grada je Brod na Savi, a zatim mijenja ime u Slavonski Brod.

¹¹ Usp. S. KRPAN, *n. dj.*, str. 154.; M. ARTUKOVIĆ, *n. dj.*, str. 150.; S. ŠOTA, *n. dj.*, str. 13. – 18.

¹² Dvanaest naslova njegovih djela dostupno je u digitaliziranom obliku kao elektronička knjiga u Repozitoriju zavičajne brodske baštine (Gradska knjižnica Slavonski Brod) na www.brodensia.hr.

¹³ Leksikografski zavod „Miroslav Krleža” u Zagrebu posjeduje bibliografiju J. Gunčevića na listićima od ukupno 98 radova, a Mato Artuković navodi autorstvo za 14 knjiga i brošura i više od 150 priloga u periodici.

ulozi u svijetu nimalo nije odstupalo od tadašnjega službenoga nauka Katoličke Crkve. Vjerno prihvaćajući i nasljeđujući nauk pape Pija XI., Gunčević se, gotovo identično njegovim stavovima objavljenima u enciklici *Ubi arcano Dei*¹⁴, zalagao za jačanje katoličkoga laiciteta, tj. doslovno provođenje enciklikom propagirane Katoličke akcije u okviru u Jugoslaviji već postojećeg Katoličkog pokreta s ciljem „duhovne i intelektualne izobrazbe mladih, širenje prosvjete u pučanstvu, borba za socijalnu pravdu i pravednije društvo prožeto kršćanskim vrijednotama.“¹⁵ U propagiranju potrebe jače uloge Crkve u odgoju i širenju prosvjete njegovi se stavovi malo ili gotovo nimalo ne razlikuju od nekih tadašnjih uglednijih članova crkvene zajednice u Jugoslaviji dr. Andrije Živkovića,¹⁶ bl. Ivana Merza¹⁷ i biskupa dr. Antuna Mahnića.¹⁸

U potpunosti je podupirao i propagirao i stavove pape Pija XI. protiv fašizma, nacizma i komunizma objavljene u njegovim enciklikama *Non abbiamo bisogno*,¹⁹ *Mit brennender Sorge*²⁰ i *Divini Redemptoris*.²¹ Iskustvo komunizma, koje

¹⁴ Objavljena 1922. kao utemeljiteljski akt Katoličke akcije organizacija katoličkih laika nastala radi duhovne obnove i prožimanja javnog i društvenoga života kršćanskim načelima, u suradnji s crkvenom hijerarhijom. Djeluje po župama i među pojedinim slojevima i staležima (mladi, žene, odrasli).

¹⁵ „Katolički pokret“, *Hrvatska Enciklopedija*, <<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=30905>>, (5. XI. 2018.).

¹⁶ Andrija Živković, znanstvenik, svećenik, vjerski pisac (Sikirevci, 1886. – Zagreb, 1957.) U Rimu doktorirao filozofiju (1909.) i teologiju (1913.). Za svećenika je zaređen u Rimu 1912. Duhovni je pomoćnik u Nuštru (Đakovačka biskupija), profesor na biskupskom liceju u Đakovu te biskupski tajnik. Urednik je časopisa *Glasnik biskupije bosansko srijemske* te suurednik *Bogoslovne smotre*. Na Bogoslovnom je fakultetu (1924. – 1953.) profesor moralne teologije i četiri puta njegov dekan, rektor je Sveučilišta (1938 – 1940.), a kroz deset semestara i član sveučilišnoga senata.

¹⁷ Bl. Ivan Merz, hrvatski katolički djelatnik, duhovni pisac (Banja Luka, BiH, 1896 – Zagreb, 1928). Studirao je pravo i književnost u Beču, nastavio studij u Parizu; doktorirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Profesor je francuskoga jezika u Nadbiskupskoj gimnaziji u Zagrebu. Organizator je Katoličke akcije i dopredsjednik Hrvatskog orlovskoga saveza. Pisao je članke o književnosti, kršćanskoj duhovnosti i o katoličkim udrugama. Papa Ivan Pavao II. proglasio ga je blaženim 2003. Izabrane tekstove I. Merza uredio je Božidar Nagy (Put k suncu: odabrani tekstovi iz dnevnika i ostalih spisa, 1978., 1993.).

¹⁸ Antun Mahnić, krčki je biskup (Kobdilja na goričkom Krasu, Slovenija, 1850 – Zagreb, 1920). Zaređen za svećenika 1874. Doktorirao je teologiju u Beču gdje je bio i prefekt i ravnatelj sjemeništa. 1880.–96. je profesor teologije u Gorici. 1896. imenovan je krčkim biskupom. Jedan je od inicijatora *Hrvatskoga katoličkog pokreta*. Bio je osnivač ili poticatelj mnogih svećeničkih i laičkih društava. Promicao je starocrkvenu liturgiju i osnovao Staroslavensku akademiju (Krk, 1902.). Tiskao je u vlastitoj tiskari knjige na glagoljici. 2014. je u svrhu promicanja njegova štovanja pokrenut glasnik *Mahnićevo slovo*.

¹⁹ *Nema potrebe*, objavljena 1931. godine.

²⁰ *S gorućom brigom*, objavljena 1937. godine.

²¹ *Božanski Otkupitelj*, objavljena 1937. godine.

je u središtu ovoga istraživanja, tj. komunističke strahovlade Béle Kuna u susjednoj Ugarskoj, njegova terora, protucrkvne propagande, ideje ateizacije društva, ukidanja privatnoga vlasništva, antibiteljskoga i protusocijalnoga djelovanja, zamjene ljubavi mržnjom: „Dolje ljubav prema bližnjemu. Ono što nam treba, to je mržnja.“²², propagiranje internacionalizma umjesto nacionalizma, rušenje tradicije,²³ gušenje slobode i poništavanje individualizma (osobnosti) te propagiranje kolektivismu potaknulo je mladoga Gunčevića na objavu njegova prvoga teksta protiv komunizma, brošure *Komunizam što je? Što nosi?*²⁴ U tom je tekstu rezimirao: „Komunizam postavlja dinamit u ljudsko društvo, kršćanskim nazorima prožeto, koji će u zrak podići same komunističke kule, kad ih budu na razvalinama današnjeg ljudskog društva sagradili. Krivnju pak za tu katastrofu nosit će ne toliko zavedeno nezadovoljno društvo, nego oni koji su se brinuli oko toga, da dekristijaniziraju ljudsko društvo.“²⁵

Braneći narodni jezik, nacionalnu povijest, patriotizam i kulturu protiv komunizma, napisao je: „...ta je ljubav duboko pohranjena u nama, ona je naš sastavni duševni dio, i dok je u nama svijesti, bit će i ljubavi prema domovini, jeziku i našim narodnim osebina, u kojima se nalazi sva naša povijest.“²⁶

Gunčević je nastavio borbu za afirmacijom drukčijih društvenih vrijednosti sve do svoje smrti, svjestan opasnosti koju ta borba nosi. Prepoznajući povijesnu svirepost nadolazećeg komunizma, naslućuje vlastitu sudbinu i cijenu koju će morati platiti za iznesene stavove. Na odlasku iz Broda 18. travnja 1945. govorio je majci: „Idem na onu stranu, gdje će i drugi stradati, da me ovdje ne razvlače.“²⁷

Kritikom komunizma Gunčević nije branio kapitalizam, nego naprotiv, ponovo pronalazeći uporište u stavovima pape Pija XI.²⁸, oštro je osudio gramzivost pojedinaca i stanje opće bijede radništva koju kapitalizam proizvodi.²⁹ Za popularnost komunističkih ideja kod mladih i radništva kao i za razvoj

²² Josip GUNČEVIĆ, *Komunizam u srednjoškolskim klupama*, Zagreb, 1939., str. 25.

²³ Vidi M. ARTUKOVIĆ, *n. dj.*, str. 151. – 153.

²⁴ Josip GUNČEVIĆ, *Komunizam što je? Što nosi?*, Osijek, 1920.

²⁵ *Isto*, str. 47.

²⁶ J. GUNČEVIĆ, *Komunizam u srednjoškolskim klupama*, str. 30.

²⁷ S. KRPA, *n. dj.*, str. 155. – 156.

²⁸ Enciklika *Quadragesimo anno* (Četrdeseta godina) – objavljena 1931. povodom četrdesetogodišnjice enciklike *Rerum novarum* (O novim stvarima) pape Leona XIII.

²⁹ Usp. Josip GUNČEVIĆ, *Novi društveni poredak u Hrvatskoj*, Brod na Savi, 1942., str. 16. – 22.

izrabljivačkoga kapitalizma samokritički velik dio odgovornosti prebacuje na kršćanski kler. Pasivnost i neautentičnost u životu svećenika i kateheta glavni je razlog neprihvatanja pedagoških i socijalnih vrijednosti kršćanstva kod radništva, napose mladih: „Indiferentizam i sekularizacija pojedinih njezinih članova, Crkvu čine neautentičnom i nevjerodostojnom.“³⁰ Zdravo društveno uređenje, u čijem će središtu biti ljudsko dostojanstvo, ne vidi ni u komunizmu ni u kapitalizmu, nego, uz pomoć Crkve, u vraćanju društva idealima prve crkvene zajednice u kojoj bi najveću njegovu dobrobit iznijeli rad i socijalna empatija među ljudima. Kako je zapisao, rad je „čovjekova dužnost od časa kad ga je Bog označio... Krist je dokrajčio samovolju vladara, naučavajući [...] nije sila izvor prava, nego je zakon Božji izvor prava i dužnosti [...] svaki čovjek ima pravo na vlasništvo i od dohodaka mora izdržavati sebe i obitelj, a što mu od toga preostane, mora dieliti onima koji nemaju.“³¹

Gunčevićev odgojni rad zaogrnut je plaštem Papine enciklike *Casti Connubii*³² i ni u čemu od nje ne odstupa.³³ Kroz cjeloživotni katehetsko-pedagoški rad (Zemun, od 1925. do 1937. i Slavonski Brod, od 1937. do imenovanja ravnateljem 1939.), tj. kroz osobno odgojno iskustvo u radu s djecom i mladima, Gunčević je aktivno provodio predmetnom enciklikom proklamiran nauk o svetosti braka, roditeljstvu, odgoju, mladalačkoj čednosti i čistoći (spolnosti), o zabrani kontracepcije i pobačaja.

3. Kultura, društvenost i politika

Josip Gunčević je svoj pedagoški, sociološki i kršćanski rad afirmirao i kroz aktivan politički i kulturni angažman. U Zemunu je ostavio značajan trag kao višegodišnji kateheta, predsjednik Hrvatskog pjevačkog društva „Tomislav“, ali i kao ugledan član hrvatske narodnosne zajednice u Srijemu. Blagoslivljajući 1925. godine spomen-ploču o tisućgodišnjici hrvatskoga kraljevstva i težnjama hrvatskoga naroda izrekao je znameniti govor:

³⁰ S. ŠOTA, *n. dj.*, str. 101.

³¹ Josip GUNČEVIĆ, *Dječji pogled u stvarnost*, Sarajevo, 1943., str. 29. – 32.

³² *U braku krjepostan*, objavljena 1930. godine.

³³ Vidi. Josip GUNČEVIĆ, *Mješovite ženidbe*, Mostar, 1930.; Josip GUNČEVIĆ, *Problem zaljubljivanja na srednjim školama*, Sarajevo, 1941.; J. GUNČEVIĆ, *Dječji pogled...*; Josip GUNČEVIĆ, „Dr. Merz – Božja umjetnina“, *Za vjeru i dom*, Zagreb, 1943., br. 5, str. 3. – 4.; Josip GUNČEVIĆ, *Katolička savjest i svijet*, Sarajevo, 1944.

Ponosan je danas svaki Hrvat, kada se obazre tisuću godina nazad i vidi svoju povijest, u kojoj se nema čega stidjeti, jer je svaka njezina stranica svjedok narodnog uvjerenja o poštenju, pravdi i slobodi. Nikad hrvatski narod nije bio agresivan, niti je težio za tuđim. Uvijek je branio svoje, jer ga je na to nukala svijest o pravdi i težnja za slobodom. Braneći svoje, branio je i čitav kršćanski zapad. Hrvati su bili bedem, iza kojega je mirno mogao Zapad da napreduje u kulturi i civilizaciji. I kada god bude taj zapad govorio o civilizaciji i kulturi morat će spomenuti i onaj narod, koji mu je tu kulturu omogućio svojim trajnim stražarenjem. [...] Zato i danas na krajnjoj točki hrvatskog kontinuiteta slavimo ovu hiljadugodišnjicu sa željom, da u novoj hiljadugodišnjici doživimo ostvarene ideale, koji će odgovarati našoj narodnoj duši i njenim težnjama.³⁴

Dolaskom na slavonskobrodsku gimnaziju 1937. aktivno se uključio u politički život kroz rad u HSS-u pa je 1940. izabran za predsjednika privremenog gradskoga odbora.³⁵ Kao vodeći HSS-ovac u gradu kontinuirano vodi ideološku borbu s vlastitim članstvom kod vidljivog programskog cijepanja unutar organizacije HSS-a na desno i, vrlo jako, lijevo krilo.³⁶ Velik odjek u komunističkoj jugoslavenskoj historiografiji izazvalo je njegovo isključivanje tri cijela razreda komunistički usmjerenih đaka iz brodske gimnazije. Ista ta historiografija³⁷ iznosi neistine o Gunčevićevu otpuštanju nastavnoga kadra s brodske gimnazije: „Među prvim na udaru bili su napredni i lijevo orijentirani, a zatim i svi nastavnici po nacionalnosti Srbi“³⁸. Pritom se prešućuje Gunčevićev prethodnik Lazar Čelap³⁹ i njegovo protežiranje srpskoga nastavnoga kadra i srpskih udžbenika u vrijeme njegova ravnjanja ustanovom.⁴⁰ Također se šuti o Čelapovoj ulozi u osnivanju *Odbora za suzbijanje komunizma* na koji se prilikom odluke o izbacivanju đaka iz škole oslanjao Gunčević.⁴¹ Njegov učenic akademik Dubravko Jelčić govorio je o njemu na znanstvenom kolegiju u Slavonskom Brodu 1995.:

Jest, vjerojatno sam jedan od rijetkih među nama, koji su zapamtili marcijalnu figuru upravitelja brodske gimnazije od 1939. do 1945., čovjeka odlučnog i strogog, kojega su

³⁴ V. RUKAVINA, *n. dj.*, str. 70. – 71.

³⁵ Usp. M. ARTUKOVIĆ, *n. dj.*, str. 150.

³⁶ Usp. Dragiša JOVIĆ – Mile KONJEVIĆ, *Radnički pokret u Slavonskom Brodu između dva svjetska rata: (1918-1941)*, Slavonski Brod, 1974., str. 319. – 322.

³⁷ Vidi. Slavica HREČKOVSKI, *Slavonski Brod u NOB i socijalističkoj revoluciji 1941-1945.*, Slavonski Brod, 1982., str. 286. – 287.; D. JOVIĆ – M. KONJEVIĆ, *n. dj.*, str. 368. – 369.

³⁸ S. HREČKOVSKI, *n. dj.*, str. 35.

³⁹ Vidi. S. BABIĆ, *n. dj.*, str. 119.: „Direktor je gimnazije bio Lazar Čelap, zvan Lazo, Srbin. Što je kralj Aleksandar bio u Beogradu, to je Lazo bio u Brodu: diktator.“

⁴⁰ Usp. Josip GUNČEVIĆ, *Kako se u školi odgajalo*, Sarajevo, 1942., str. 1. – 35.

⁴¹ Usp. Ivan MEDVED, „Udruženje Zajednica doma i škole na Državnoj realnoj gimnaziji u Slavonskom Brodu: 1938. – 1943.“, *Vijesti – Muzej Brodskog Posavlja*, 2004., br. 9., str. 146.

njegovi đaci susretali s neskrivenim strahopoštovanjem [...] Bezuvjetni, beskompromisni, netko bi rekao čak i ekstremni Hrvat i hrvatski nacionalist, kao i Starčević, ali bez Starčevićeva širokogrudnog i demokratskog liberalizma i tolerancije, a istodobno i svećenik beskrajno podložan i duboko prožet idealima vjere, gotovo do samozatajnosti, Gunčević je, rekao bih, pretjerao, ili pogriješio, samo kad je ove dvije svoje životne ideologije, razumljive i plemenite ako ih uzimamo odvojeno, svaku za sebe, povezao u nerazdvojno jedinstvo [...] Moralo je proći to nesretno vrijeme, da se to shvati. Raspuštivši, primjerice, oba osma i jedan sedmi razred brodske gimnazije, ujesen 1939, Gunčević je doduše postigao trenutni efekt izbavivši brodsku gimnaziju od komunističkog utjecaja iznutra, ali nema sumnje, da su vanjski utjecaji na brodsku sredinu postali time još moćniji. [...] Je li mogao postupati drukčije, je li mogao naći neki drugi, bolji put za rješavanje gorućih pitanja Hrvatske i hrvatstva? Bio bih gotovo spreman reći da nije. Teško je bilo u onom vremenu naći neki drugi, sigurniji i uspješniji put, osobito Hrvatima, kad ga nisu znali naći ni prvi ljudi Hrvatske ni prvi ljudi Europe ni prvi ljudi svijeta.⁴²

Bio je aktivan i u slavonskobrodskoj kulturi, kao predsjednik je HPD-a „Davor” i jedan od osnivača i prvi predsjednik HKD-a „Berislavić”.⁴³

4. Likvidacija, prozivke, zaborav i rehabilitacija

Naslućujući vlastitu smrt, Josip Gunčević se zajedno s drugim civilima i vojnicima povukao pred partizanima na zapad. Ipak, nije uspio preduhitriti sudbinu te je bio zarobljen i umoren na najokrutniji način, metkom u potiljak, u noći s 4. na 5. lipnja 1945. na lokaciji Lepa Bukva na Maclju⁴⁴, gdje je ubijeno više od dvadeset svećenika. O zadnjim trenutcima ubijenih svećenika svjedoči sačuvan zapis iz kronike franjevačkog samostana u Krapini s poimeničnim popisom žrtava. Nikolaj Tolstoj, britanski povjesničar, u svojoj knjizi *Ministar i masakri* o boravku ubijenih svećenika u krapinskom samostanu piše:

[...] među onima koji su repatrirani bila je skupina od dvadeset i pet svećenika. U svibnju 1990. primio sam pismo jedne gospođe iz Zagreba, profesorice Paule Friben, čiji je brat, velečasni Stjepan Štromar, bio jedan od njih. Ona mi je napisala sljedeće: „...došao je do sela Krapina blizu Zagreba, gdje je završio prvi dio njihova ‘križnog

⁴² Usp. Dubravko JELČIĆ, „O Dr. Josipu Gunčeviću poslije pola stoljeća“, Neobjavljen tekst – predavanje na znanstvenom kolegiju o dr. Josipu Gunčeviću, održanom 22. rujna 1995. u Slavonskom Brodu, str. 1. – 4. (Rukopis u Hrvatskom institutu za povijest – Podružnici Slavonski Brod.)

⁴³ Usp. Josip GUNČEVIĆ, „Naravni narodni razvoj“, *Prilozi za upoznavanje Broda i okolice*, god. I., 1943., br. 1., str. 3. – 5.; „Pravila hrvatskog kulturnog društva Berislavić“, *Prilozi za upoznavanje Broda i okolice*, god. I., 1943., br. 1., str. 68. – 71.

⁴⁴ Usp. S. ŠOTA, *n. dj.*, str. 13. – 18.; S. KRPAN, *n. dj.*, str. 153. – 162.; M. AKMAĐA – S. JOSIPOVIĆ BATOREK, *n. dj.*, str. 223.; I. STIPIĆ – M. GRUBANOVIĆ – D. MATAIĆ AGIČIĆ, *n. dj.*, str. 111.

puta'. Ondje su zaustavljeni i smješteni u franjevački samostan što ga je OZNA koristila kao partizanski zatvor. U noći između 3. i 4. lipnja svi su odvedeni u nepoznatom pravcu....⁴⁴⁵

Antun Jarm dodaje kako su pobijeni na stratištu Lepa Bukva sami sebi morali iskopati grobnu jamu.⁴⁶ Prema pisanju Frana Živičnjaka⁴⁷, nakon što su skinuti do gola i vezani žicom, shvatili su da idu u smrt:

[...] plačući su molili za milost, jer ništa nisu krivi, nisu bili vojnici nego svećenici. Na to im je Hršak⁴⁸ opsovao ustašku majku i rekao „da će ih on sad pomilovati“. Kada su došli do jame, prvo je ubio najstarijega među njima, dr. Josipa Gunčevića, koji je inače bio ravnatelj i vjeroučitelj Gimnazije u Slavonskom Brodu, star 50 godina, vrlo cijenjen od pučanstva i učenika kao uzoran svećenik i ravnatelj.⁴⁹

Godine 2017. snimljen je dokumentarni film *Macelj – Titovo stratište* u organizaciji Hrvatske televizije u kojemu svjedoci, među ostalim, rasvjetljaju i smaknuće Josipa Gunčevića.⁵⁰

O Josipu Gunčeviću, njegovom pedagoškom radu i angažmanu na području kulture kroz cijelo razdoblje od uspostave komunističke Jugoslavije do njezina raspada ili se naprosto šuti ili ga se, selektivno tumačeći pojedine njegove poteze, radikalno i lažno optužuje kao „ustašu“⁵¹ „najzatrovanijeg ustašu“⁵² i glavnog krivca za sve negativnosti režima Nezavisne Države Hrvatske u Slavonskom Brodu.⁵³ Imenu Josipa Gunčevića obvezno se pridodaju pejorativni dodatci „ideolog“,⁵⁴ „pop“, „frankovac“...⁵⁵ Njegova se sudbina i nasilna smrt ne spominju.⁵⁶

⁴⁵ Nikolaj TOLSTOJ, *Ministar i masakri: Bleiburg, Kočevski Rog*, Zagreb, 1991., str. 133.

⁴⁶ Usp. Antun JARM, *Pribojemni zboru mučenika*, Đakovo, str. 35.

⁴⁷ Preživjeli sudionik Križnoga puta domobran Fran Živičnjak nagovorio je Mladena Šafranka, svog je spasitelja i jednoga od sudionika egzekucije, partizanskoga vodnika i stražara OZN-e, da dade iskaz o likvidacijama, likvidiranim osobama i njihovim ubojicama i mjestima gdje su pokopana tijela likvidiranih Komisiji za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Hrvatskog sabora i tako omogućio da hrvatska javnost sazna detalje partizanskih zločina iz Maceljske šume.

⁴⁸ Stjepan Hršak po svjedočenju Frana Živičnjaka prvi je čovjek krapinske OZN-e i Gunčevićev ubojica.

⁴⁹ Fran ŽIVIČNJAK, *U vječni spomen*, Zagreb, 1998., str. 29.

⁵⁰ Nada PRKAČIN – Damir BOROVIČAK, *Macelj – Titovo stratište: Dokumentarni film*, Zagreb, 2017.

⁵¹ S. HREČKOVSKI, *n. dj.*, str. 286.

⁵² Viktor NOVAK, *Magnum Crimen*, 1986., str. 897.

⁵³ Usp. D. JOVIĆ – M. KONJEVIĆ, *n. dj.*, str. 322.

⁵⁴ *Isto*, str. 35.

⁵⁵ *Isto*, str. 298.

⁵⁶ Bez zavaravanja možemo reći da „problem Gunčević“ nadilazi zanimanje za tumačenjem isključivo lokalne, slavonskobrodске povijesti. Njegov rad i njegov život na različite načine prerasta lokalni

Nakon 1990. i uspostave hrvatske samostalnosti više je autora, trgajući mu ime od potpunog zaborava, pisalo o njegovu životu, djelu i smrti.⁵⁷ Tako akademik Stjepan Babić, njegov bivši đak, u sjećanjima na svoje brodske profesore piše i o Gunčeviću: „Ne treba ni isticati da je dobar Hrvat bio i vjeroučitelj dr. Josip Gunčević. Bio je veliki znalac, pravedan kao profesor, a blag kao čovjek, kao što se od vjeroučitelja i očekuje i katoličkim je učenicima bio posebno drag. Svi su profesori bili autoriteti, a on posebno, pravi gospodin, pogotovo što je jedini od redovitih nastavnika imao titulu dr.“⁵⁸

O Gunčeviću, njegovu duhovnome i intelektualnome habitusu, piše i Stjepan Krpan, također njegov učenik:

Gunčevićevo spisateljsko, kulturno i pedagoško djelovanje čini u svojoj ukupnosti jedan istinski pothvat. On je prepoznatljivo označen dubokim katolištvom i doživljenim hrvatstvom koje je on, svojim pisanjem i svekolikim javnim nastupanjem, promicao, širio i branio. O tome se znalo u Zemunu i Brodu, taj ga je glas jamačno pratio i kada je došao u ruke svojim ubojicama. Neka sjećanja na Gunčevića predavača u razredu, sadrže elemente njegova velikog znanja koje je s katedre dolazilo u đачke klupe. Nepobitno je da je bio vrhunski katehetski stručnjak, da je prema svojim učenicima bio pravičan, da je u odgoj i naobrazbu hrvatskih intelektualaca ulagao svoje veliko znanje.⁵⁹

Muzej Brodskog Posavlja je 1995. godine organizirao izložbu koju je popratio prigodno tiskan katalog posvećenu Gunčeviću i još dvojici važnijih Brođana slične sudbine.⁶⁰ Iste godine u Slavonskom je Brodu organiziran znanstveni kolegij povodom pedesete obljetnice smrti Josipa Gunčevića.

Unatoč svemu što je napisano u njegovu obranu i dalje se o Gunčevićevu životu i radu mogu pronaći i izrazito negativno i tendenciozno napisani članci. Tako, među ostalim, brodski publicist i kroničar Stribor Uzelac u svojoj stalnoj kolumni na slavonskobrodskom internetskom portalu *SBPeriskop*, zanemarujući sve do sada istraženo i javnosti prezentirano, nakon iznošenja više

interes, što je vidljivo i iz popisa autora kojima je tema kao što su: Viktor Novak, Nikolaj Tolstoj, Stanislav Šota, Miroslav Akmadža, Slađana Josipović-Batorek, Vlatko Rukavina, Damir Borovčak i dr.

⁵⁷ Usp. S. KRPAN, *n. dj.*, str. 153. – 162.; Anto BAKOVIĆ, *Stradanje Crkve u Hrvata u Drugom svjetskom ratu: svećenici – žrtve rata i poračta: radni materijal*, Zagreb, 1994.; S. BABIĆ, *n. dj.*, str. 119. – 121.; I. MEDVED, *n. dj.*, str. 143 – 148.; M. ARTUKOVIĆ, *n. dj.*, str. 149. – 155.; S. ŠOTA, *n. dj.*; M. AKMADŽA – S. JOSIPOVIĆ BATOREK, *n. dj.*; I. STIPIĆ – M. GRUBANOVIĆ – D. MATAIĆ AGIČIĆ, *n. dj.*, str. 111. – 112.; V. RUKAVINA, *n. dj.*

⁵⁸ S. BABIĆ, *n. dj.*, str. 121.

⁵⁹ S. KRPAN, *n. dj.*, str. 161.

⁶⁰ Usp. Mato ARTUKOVIĆ – Ivanka CAFUTA, *Zavičajnici. Malo spominjani, prešućivani i zaboravljeni: Josip Gunčević, Josip Mirković, Josip Pustaj: Katalog izložbe*, Slavonski Brod, 1995.

neistina i prešućivanja činjenica koje idu Gunčeviću u korist, rezimira: „Gunčevićev kov bio je uporno i dosljedno klerofašistički. I on je tek za vrijeme NDH tvorno iskazivao taj svoj politički mentalitet kao aktivni i pasionirani kolaborant režima.“⁶¹

Zaključak

Josip Gunčević, kateheta, ravnatelj brodske Gimnazije, hrvatski intelektualac i kulturni pregalac, kao odan član Rimokatoličke Crkve, revno je provodio propisan nauk pape Pija XI. iz njegovih okružnica (enciklika). Gunčevićeva pisana ostavština pokazuje vrlo širok spektar intelektualnoga interesa koji ga je zaokupljao. Pisao je teološke, pedagoške, katehetske i sociološke radove u kojima je vidljiva posebna svjetonazorska briga za baštinjene hrvatske tradicionalne vrijednosti kod poimanja pojedinca, obitelji, naroda, vjere i svijeta. Iz te brige Gunčević je aktivno sudjelovao u različitim oblicima kulturne djelatnosti u Zemunu i Slavonskome Brodu. Prepoznavši zlo komunističke ideologije u nadolasku, već negativno određen prema kapitalizmu i njegovoj izrabljivačkoj naravi, rješenje društvenoga opstanka vidio je kroz povratak čudorednim vrijednostima univerzalne Katoličke Crkve. Potporu za to pronalazio je u revnom provođenju nauka pape Pija XI. Zbog svojih stavova o komunizmu kao zatiraču svega ljudskoga i borbe protiv svega onoga što Gunčević misli da komunizam donosi, smrt bi ga na jednak način sustigla i u njegovu Slavonskome Brodu kao što ga je sustigla u Maceljskoj šumi. Komunisti su ga previše mrzili da bi ga poštedjeli. Negativna recepcija Gunčevića i njegova rada u okvirima jugoslavenske historiografije samo je nastavak ideološkoga rata s fizički već likvidiranim neprijateljem bez znanstvenoga utemeljenja. Pored njegova pokopana tijela, po zadatku sustava, trebalo je pokopati i njegovo dostojanstvo. Povijesne okolnosti, sačuvana građa i njegovi preživjeli učenici koji su nakon pedesetak godina digli glas u obranu svojega učitelja i njegova dostojanstva, omogućili su reinterpretaciju izvora o Gunčeviću u skladu s demokratskom znanstvenom praksom. Njegov nedvojbeno vrijedan doprinos u različitim oblicima javnoga rada već danas izaziva zanimanje, pored histo-

⁶¹ Stribor UZELAC SCHWENDEMANN, „Apsurdistan-Shizofrenija: Drugi dio“, *SBPeriskop*, 1. VII. 2013., <<http://www.sbperiskop.net/kolumne/stribor-uzelac/stribor-uzelac-schwendemann-apsurdistan-shizofrenija-drugi-dio>>, (7. VII. 2017.).

riografskih znanosti, i u nekim drugim znanstvenim područjima. Velik prostor koji nam ostavlja Gunčevićeva bogata ostavština stavlja nas pred nove izazove razumijevanja vremena i okolnosti u kojima je djelovao u budućnosti.